

Efterlyses: moçambikiska politiker med ideologi

Den 25 juni har Frelimo haft makten i 34 år och allt talar för att partiet vinner fem nya regeringsår senare i höst. En kontinuitet i tid som dock inte gäller den politiska inriktningen. Dagens Frelimo har föga gemensamt med den självständighetssträvande frihetsrörelsen från sjuttioalet. Ändå är partiets innersta kärna i stort intakt sedan dess.

DAGENS MOÇAMBIKISKA HISTORIEKRIVNING vill gärna hävda att allt började med Frelimo. Så var det inte. Det fanns flera föreningar för intellektuella som fungerade som grogrund för motståndet mot kolonialmakten. Ismael Ossemane var medlem i några av föreningarna. Han växte upp under 40- och 50-talen på landsbygden i Inhambane och trots indiskt påbrå levde han med samma förutsättningar som sina svarta barndomskamrater. I tonåren läste han och influerades av poeten José Craverinha, som också var mulatt men med en helt afrikansk uppväxt. I mitten av femtioalet började Ossemane själv som skribent på den radikala tidskriften *Voz de Moçambique*.

– Radikal ja, men vi nämnde aldrig självständighet. Texterna handlade om den moçambikiska identiteten och kulturen men också om krav på lika rättigheter utan diskriminering. Det var ju egentligen också ett sätt att kräva avhängighet från Portugal.

Kritiken mot kolonialmakten fick en skjuts när det bästa fotbollslaget i Lourenço Marques, nuvarande Maputo, inte fick ta med svarta spelare till en match i Sydafrika. Protesterna blev större än väntat, kanske inte enbart av politiska skäl eftersom laget blev så mycket sämre utan sina stjärnor. José Craverinha skrev en debattartikel som uppmanade de vita spelarna att bojkotta matchen om inte deras svarta lagkamrater fick följa med. Följden blev att matchen ställdes in och att den portugisiska regimen förbjöd laget från vidare spel.

EN PORTUGISISK TAKTIK VAR ATT SÖNDRA befolkningen genom speciella fördelar åt alla som inte var svarta moçambikier. Den uppdelningen levde faktiskt kvar även i de intellektuella föreningar som var motståndare till kolonialförtrycket. Det fanns *Associação Moçambicana* som de svarta gick med i, *Cen-*

tro Africana dominerades av mulatter och i *Associação das Naturais de Moçambique* var medlemmarna ofta vita men födda i Moçambique.

– Än idag finns den uppdelningen kvar till viss del. Därför har jag alltid medvetet kallat mig svart. Precis som Obama är svart i USA, trots att han egentligen är mulatt, så är vi alla svarta här, säger Ossemane.

Frelimo inledde den väpnade kampen 1962 uppe i de norra provinserna där gerillasoldaterna utgick från baser i Tanzania. Kolonialmakten utmålade Frelimo som terrorister och Ossemane erkänner att han till en början trodde på propagandan. Först när portugiserna fängslade Ossemannes intellektuella förebild Craverinha valde han sida och gick med i Frelimo.

Under 60-talet avvecklade England och Frankrike sina sista kolonier medan Portugal istället skickade nya trupper till Moçambique. Den portugisiska envetenheten, tror Ossemane, formade Frelimo och tvingade rörelsen till nya strategier. Dessutom var Portugal fullvärdig medlem i Nato vilket innebar officiellt stöd från flera västmakter.

Frelimo fick söka hjälp från annat håll.

DETTA VAR 60-TALET MED REVOLUTIONER och vänstervåg. Frelimos unga kämpar var inte annorlunda än studenter i Europa som såg med vördnadsfulla, i somliga fall också okritiska, ögon på den kinesiska revolutionen. 1969 dödades ledaren Eduardo Mondlane av en brevbomb med förmodad avsändare från portugisiska säkerhetstjänsten. För en tid leddes rörelsen av trojkan Urias Simango, Marcelino dos Santos och Samora Machel men redan året därpå avpolletterades Simango helt från partiet när han dömdes som förrädare och fängslades. Några år

När andra kolonialmakter avvecklade sände Portugal istället fler soldater till Moçambique.

Foto: CDFP

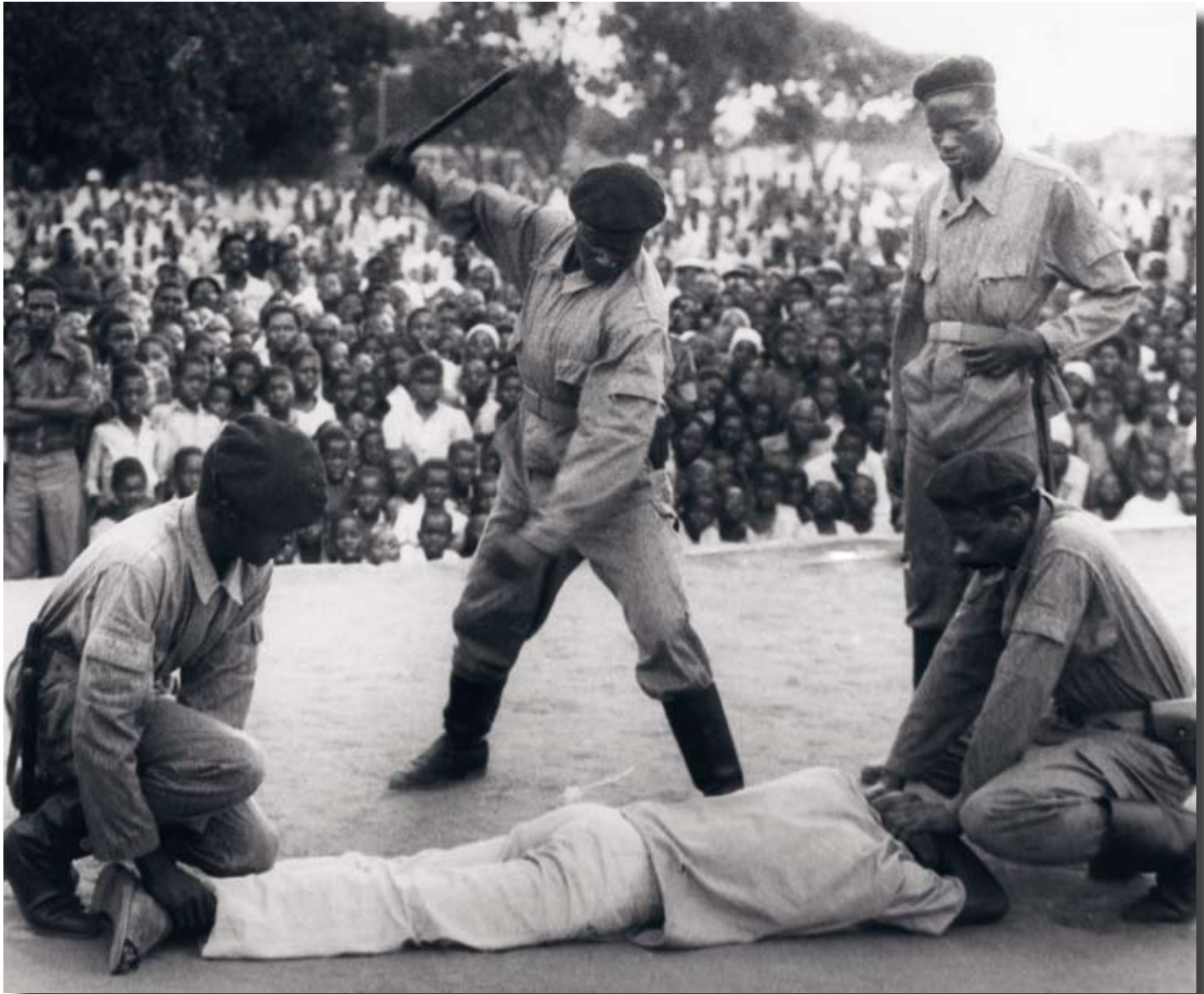
senare avrättades han under ännu oklara omständigheter. 1970 valdes Samora Machel till ledare av Frelimo.

Enligt Ismael Ossemane var det tillfälligheter och tidens mode som avgjorde mycket av vad det som hände.

– Urias Simango bedömdes som reaktionär och pro-kapitalist. Den tidens klimat inom Frelimo tillät inte detta då ideologi var viktigare än ekonomi. Det omvända gällde tjugo år senare vid nästa interna maktkamp och gänget runt Joaquim Chissano och Armando Guebuza segrade över ideologer som Marcelino dos Santos och Jorge Rebelo, påpekar Ossemane.

Åren efter självständigheten 1975 blev svåra för moçambikierna. Inte minst eftersom den rhodesiska regimen skapade en gerillarörelse, MNR som sedermera blev Renamo, för att befria Moçambique från kommunisternas klor. Destabiliseringskriget som Frelimo föredrar att kalla det på grund av den yttre fienden i Rhodesia och senare apartheids Sydafrika, skördade fler än en miljon människoliv. Ekonomin stagnerade och det fanns varken mat hos bönderna på landsbygden eller i städernas mataffärer.

Jorge Rebelo var en av ledarna i Frelimos högsta organ, cen-

En person som gjort ekonomiska skumraskaffärer piskas offentligt av militär i 80-talets antikapitalistiska Moçambique.

Foto: CDFF

tralkommittén, och under några år även informationsminister. Han tror att människor på grund av de svåra åren än idag sätter likhetstecken mellan djupt armod och socialism.

– Ändå hör man ofta uttryck för en längtan tillbaka eftersom vi var alla likar under Samora Machels regeringstid. Min lön som minister var bara marginellt högre än vad min chaufför tjänade, säger Jorge Rebelo.

1976 BLEV ISMAEL OSSEMANE INVALID i partiets centralkommitté för Inhambaneprovinsen. Snart blev han Marcelino dos Santos påläggskalv och fick i uppgift att leda en socialisering av landsbygden som syftade till ökad livsmedelsproduktion. När Ossemane reste runt och talade med bönder i landet förstod han att ingen egentligen var intresserad av ett kollektiviserat jordbruk och att bönderna endast lydte under tvång.

I samma veva påbörjades *Operação Produção* som innebar att alla som bedömdes som improduktiva i städerna skickades till bondekollektiv i Niassa för att odla mat. Män, kvinnor och barn som befann sig i Maputo utan arbete slängdes upp på lastbilar som gick i konvoj hela vägen till Niassa. I verkligheten var detta även Frelimos form av bestraffning för oliktankande.

– Förutom att det var väldigt inhumant var projektet också dömt att misslyckas. Redan innan var det svårt att socialisera jordbruket och det blev inte bättre när folk tvingades iväg från sina nära och kära för att odla tillsammans med lokala bönder som också de tvingats att ingå i kollektiv. Renamo fick många anhängare efter att *Operação Produção* visat Frelimos sämsta sida, säger Ossemane.

Även Ismael Ossemane bestämde sig för att lämna Frelimo. Han var noga med att linda in kritiken med politiskt korrekta formuleringar eftersom det fanns bara ett straff för förrädare mitt under brinnande krig. Privat till Marcelino dos Santos kunde han vara mer öppen hjärtig.

– Jag hade blivit precis som kolonialherrarna. Samma respekt som de fick enkom på grund av hudfärg fick jag enkom på grund av partitillhörighet. Det spelade ingen roll om jag kunde något eller inte, säger Ossemane.

KRIGET I LANDET PÅGICK under hela 80-talet men världen utanför snurrade på och slutet på den bipolära världsordningen förändrade förutsättningarna drastiskt. Redan tre år innan Berlinmuren föll förölyckades president Samora Machel i en mystisk flygolycka. Den officiella rapporten skyller olyckan på tekniskt fel, många tror det var sydafrikanerna som medvetet saboterat flygplanet. Mer konspiratoriskt lagda hävdar att det i själva verket var en statskupp, genomförd av element inom Frelimo och militären.

Joaquim Chissano efterträdde Samora Machel som president för den krigshärjade staten som genast tog en annan riktning. Nu var det marknadsekonomi som gällde och då var det lättare att få vänner. Utan det kommunistiska hotet fanns det inte längre någon anledning för Nato eller övriga västvärlden att frukta Frelimo, Sydafrika hade påbörjat en politisk omvandlingspro-

cess och hade varken tid eller pengar till att bekosta gerillakrig i grannlandet. Plötsligt pumpades pengar in i landet från olika håll.

– De tidigare fienderna till socialismen upptäckte att det var billigare att muta de forna kommunisterna än att föra krig mot dem. I annat fall hade vi kanske haft Renamoledaren Afonso Dhlakama som president idag, säger Ismael Ossemane.

DEN IDEOLOGISKA TVÄRVÄNDNINGEN krävde en medelklass som kunde gå i bräsch för privatiseringsivern, påskynad främst av Internationella Valutafonden (IMF) och Världsbanken. En sådan klass fanns inte men de internationella penninginstitutet märkte snart att partikamraterna i Frelimo mer än gärna axlade rollen.

Jorge Rebelo påpekar dock att Samora Machel redan tidigare inlett förhandlingar med IMF och Världsbanken. Det var nödvändigt eftersom Sovjetunionen aldrig betraktat Frelimo som fullfjädrade kommunister utan bara som orienterade mot socialismen och därför gav Moçambique mindre stöd än övriga länder inom östblocket. Det hör också till saken att Moçambique, bortsett från Tanzania, var omgiven av ideologiska fiender; apartheids Sydafrika, kungadömet Swaziland, Malawi under diktatorn Banda, Rhodesia under Ian Smith-regimen och Zambia som borde ha varit en bundsförvant men som aldrig egentligen var det i praktiken.

Rebelo minns vilket enormt nederlag det var behöva överge socialismen och erkänna kapitalismen som överlägsen samhällsstrategi. Fast Frelimo insåg att Moçambique inte kunde vara en isolerad ö utanför resten av världen.

– Mest chockerande var att flera partikamrater betedde sig som om kapitalismen var något de längtat efter länge. Många verkade pusta ut av lättnad när Samora dog, säger Rebelo.

ÖVERGÅNGEN FRÅN KRIG TILL FRED gick förhållandevis smidigt. Möjligen eftersom Chissano och Frelimo förstod att den forna gerillarörelsen Renamo aldrig varit tänkt som ett politiskt parti och därför inte fruktade att möta de tidigare fienderna i demokratiska val. Det första fria valet hölls 1994 och

»De tidigare fienderna till socialismen upptäckte att det var billigare att muta de forna kommunisterna än att föra krig mot dem. I annat fall hade vi kanske haft Renamoledaren Afonso Dhlakama som president idag«

1986 omkom Moçambiques förste president Samora Machel i en mystisk flygolycka i Sydafrika. En minnessten visar namnen på dem som var ombord på planet.
Foto: AIM

Frelimo behöll regeringsmakten med Chissano som president. En låt gå-politik inleddes som fick följder för den ideologiska moralen, det var plötsligt okej att vara snuskigt rik och det spelade ingen roll hur man skaffat pengarna.

Den brittiske journalisten Joseph Hanlon minns hur Frelimo under 70- och 80-talen skildrat kapitalister med nidsbilderna hög hatt och stor cigarr. Enligt honom var det därför logiskt att de själva blev precis så när chansen till ohämmad kapitalism uppstod.

– De måste ha varit nästintill omöjligt att motstå frestelsen att roffa åt sig. Speciellt när IMF och Världsbanken viskar i örat att det är bra för landet. Helt underbart, jag blir rikare utan att göra ett skit och samtidigt hjälper jag ändå fattiga bönder. Det är svårt att argumentera emot, säger Hanlon.

Han är säker på att IMF och Världsbanken var fullt på det klara med vad som hände men valde att blunda efter övertygelsen att en korrupt privat sektor är bättre än en korrupt statlig sektor. Han tror inte det är någon ond komplott utan helt enkelt en logik.

– Personalen måste tro på den rådande ideologin för att jobba där. Vad gör en katolsk präst som inte tror på jungfrufödseln? Han börjar tro eller lämnar kyrkan – det finns inga alternativ, säger Hanlon.

FRELIMO VINNER VARJE VAL med allt större marginal. Ändå skakar partiets fundament under 2000-talet. Joaquim Chissano kritiserades både internt och av biståndsgivare för den utbredda korruptionen inom statsapparaten. Läget förbättrades inte av att hans son misstänktes för inblandning i mordet på journalisten Carlos Cardoso. Ett mord som fick stor utländsk publicitet. Därför beslutar Centralkommittén att lansera en annan presidentkandidat till valet 2004 där Armando Guebuza blir statschef efter en överväldigande valseger. Det tyder på den väl-disciplinerade maskin Frelimo är, alltid enade utåt trots säkert hårda interndiskussioner.

Före detta informationsminister Rebelo är inte alltför nöjd med Gueubuzas fem år vid makten, men erkänner samtidigt att

presidenten är politiker ut i fingerspetsarna som skickligt manövrerar alltför eftersom vindarna blåser.

– Guebuza är väldigt smart och duktig på att ena och stärka partiet. Chissano hade inte den egenskapen och nu är Fre-

limo starkt som aldrig förr.

Andra hävdar istället att presidenten är direkt repressiv mot annorlunda uppfattningar och styr med järnhand. Den finns exempel på att personer med andra åsikter blivit bortplockade, bland annat en hel del ministrar och guvernörer som hamnade i onåd.

2008 INTRÄFFADE TVÅ HÄNDELSER som fick följder för Moçambiques politiska klimat. I början av året skakades Maputo av ett folkligt uppror med stenkastning och tumult som polis besvarade med eldgivning, och mot slutet av året bildades partiet MDM som genast förorsakade avhopp av tunga namn från oppositionspartiet Renamo.

5 februari-upproret uppstod när priset på bussbiljetter chockhöjdes som en följd av ökade bensinpriser. Men det var också den arbetslösa urbana ungdomens revolt mot etablissemanget. Regeringen togs på sängen men ändrade genast inriktningen för de fonder som distrikten får för landsbygdsutveckling. Nu ska fonderna först och främst skapa sysselsättning. Joseph Hanlon vet inte om det är den bästa lösningen men det visar att Guebuza tar saken på allvar.

– Det visar också hur farligt det är för ett samhälle att ha en stor informell sektor. Då kostar det ingenting strunta i jobbet en dag för att kasta sten på polisen. Intressantast är dock biståndsgivarna som fortsätter att tjata om utbildning och hälsa. Hade det varit ett europeiskt land med samma arbetslöshetstal skulle politiken definitivt handla om just jobben. Varför inte här? frågar sig Hanlon.

AMADE CAMAL ÄR FRAMGÅNGSRIK affärsman i Maputo, medlem i Frelimo och en flitig gäst i tv-soffornas debattprogram. Camal välkomnar det nya partiet MDM eftersom det behövs fler åsikter i landet. Men samtidigt beklagar han att det

hände just nu eftersom regeringspartiet Frelimo annars skulle ha tvingats till interna diskussioner om förnyelse. Med ett nytt yttre hot kommer Frelimo att istället ena sig.

Någon större skillnad på de tre stora partierna i landet ser han inte.

— **DET FINNS INGET PROGRAM HOS NÅGOT PARTI** nuförtiden eftersom de stora filosofiernas tid är förbi. Alla vill samma sak, bekämpa fattigdom och hiv, främja gender och utveckling och så vidare. Afrika har aldrig genomlevt den sociala stratifiering som Europa och har därför heller inga klassbaserade politiska partier.

Ändå anser Camal att Moçambique skulle må bra av ett starkt Renamo och ett hyfsat stort MDM. Helst ser han att Frelimo förlorar majoriteten i parlamentet, eftersom för stor makt korruperar. Camal tror dock inte att det blir så då Renamo är alldeles för svaga och precis som Jorge Rebelo anser han att Afonso Dhlakama borde dekoreras av Frelimo eftersom han är bästa garanten för fortsatt regerande. Större förhoppning hyser han då till att MDM kan bli det oppositionsparti som Moçambique så väl behöver. Det kan nämnas att MDM:s partiledare Daviz Simangos pappa var den Urias som avpollerades från Frelimo.

Trots att Amade Camal är medlem i Frelimo ser han gärna att partiet hamnar i minoritetsregering eller förlorar makten helt. Camal har nämligen inte mycket till övers för generationen efter frihetskämparna.

– Det vore katastrof för Moçambique ifall de får makten. De har fått mygel och korruption med modersmjölken och vet inget annat sätt att styra. ”Demokratiseringen” av Frelimo måste därför ske innan de sista gamlingarna försvinner.

Till och med Frelimos gamla chefsideolog Rebelo är oroad över framtiden och efterlyser en reell opposition. Han var tidigare helt övertygad om att enpartivælde är det ideala för ett utvecklingsland, då de själva kan definiera politik och sedan genomföra utan någon inblandning. Det är då heller inte nödvändigt att avbryta arbetet för att ägna kraft och resurser åt att vinna val.

– **MEN EFTER SAMORAS DÖD UPPTÄCKTE JAG** att ledare ofta bara vill berika sig själva. Samora Machel var ett undantag men normalt kan inte nationer bero på endast en person. Le-

Frelimo vinner varje val, vare sig presidentkandidaten heter Joaquim Chissano, som här 1994 eller Armando Guebuza år 2004.

Foto: AIM

dare måste hållas ansvariga för sina handlingar och enda utvägen är då flerpartisystem där folk kan bestraffa genom röstsedeln.

Även Ismael Ossemane är skeptisk till president Guebuza och övriga i partitoppen. Dock tror han att 5 februariupproret har inneburit att presidenten tänker efter både en och två gånger i framtiden innan man tar beslut som får konsekvenser för majoriteten av befolkningen. Inte för att Guebuza har folkets bästa för ögonen utan för att han vill bevaka sin egen position. Ossemane tror heller inte att en kamp internt inom Frelimo handlar om politik eller ideologi utan bara om vem som ska överta den ekonomiska makten.

– Där kan folket ändå dra fördel eftersom politiker behöver folkets stöd för att legitimera sin makt. Kanske finns det politiker med ideologi men det finns inget utrymme för dem. Fast på universiteten idag finns ungdomar som inser att kapitalismen inte löst de problem som uppstod med socialismen. De vill ha någonting annat.

JOHAN SÄVSTRÖM

Maputo